

УДК 343.533

І. І. Литвин

кандидат юридичних наук, доцент,
 директор ПВНЗ «Кіровоградський інститут
 державного та муніципального управління
 Класичного приватного університету»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Рівень розвитку економіки будь-якої держави значною мірою визначається тим, як вона забезпечує правову охорону результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини. В Україні така охорона гарантується Конституцією, яка надає кожній людині свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, а також на створення власних механізмів захисту авторських прав, прав промислової власності, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку зі створенням об'єктів інтелектуальної та творчої діяльності.

Правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності в сучасних умовах ринкової економіки України відіграє важливу роль у господарській діяльності її суб'єктів, яким треба чітко розуміти не лише сутність інтелектуальної власності, але й розмір матеріальних витрат, до яких може призвести порушення їхніх прав, необхідних для забезпечення захисту результату творчої праці людини, її моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Метою статті є здійснення кримінально-правової характеристики об'єктів злочинів у сфері права інтелектуальної власності. Дослідження об'єктів складів злочинів передбачених статтями 176, 177, 229, 231 та 232 Кримінального кодексу України, відмежування злочинів у сфері інтелектуальної власності від інших суміжних злочинів, а також формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Злочини, що посягають на право інтелектуальної власності, були предметом наукового аналізу в дослідженнях П.П. Андрушка, Н.О. Гугорової, О.С. Лисенкової, П.С. Матишевського, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка та інших учених.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) (статті 176, 177, 229, 231 та 232) передбачає настання кримінальної відповідальності за посягання на окремі об'єкти права інтелектуальної власності, до яких законодавець відносить: а) об'єкти авторського та суміжного права (ст. 176); б) об'єкти права промислової власності (ст. ст. 177, 231, 232), що охороняються патентним правом; в) засоби індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг, що використовуються такими учасниками (ст. 229).

Для з'ясування родового об'єкта цього злочину перш за все необхідно визначити ті соціальні цінності, на які посягає певна група злочинів [3, с. 102]. Так, ст. 420 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) до об'єктів права інтелектуальної власності відносить літературні та художні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, комерційні таємниці. Відповідно до ст. 155 Господарського кодексу України (далі – ГК України) об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються винаходи та корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин і породи тварин, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційне (фірмове) найменування, географічне зазначення, комерційна таємниця, комп'ютерні програми, інші об'єкти, передбачені законом.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 418 ЦК, право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншим законом. Воно містить особисті немайнові та майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності, якими є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності та інші особи, яким належать особисті немайнові та/або майнові права інтелектуальної власності.

Особистими немайними правами інтелектуальної власності згідно зі ст. 423 ЦК України є:

- 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Ці права не залежать від майнових прав, належать творцеві об'єкта права інтелектуальної

власності або іншим особам, а також не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом.

Майновими правами інтелектуальної власності є:

1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;

2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;

3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;

4) інші права, встановлені законом.

Водночас законом можуть бути встановлені винятки та обмеження в майнових правах за умови, що ці обмеження та винятки не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації таких майнових прав і здійснення законних інтересів їхніх суб'єктів. Ці права можуть бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та/або майнові права інтелектуальної власності. Крім того, право інтелектуальної власності може належати кільком особам спільно, що врешті-решт обумовлює здійснення його реалізації спільно за договором між ними.

Основні склади злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229, 232 КК України, сформульовані законодавцем як матеріальні, тобто обов'язковими ознаками їх суб'єктивної сторони є наслідки у вигляді матеріальної шкоди у великому (особливо великому) розмірі (ст. ст. 176, 177, 229) чи істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності (ст. 232). Склад злочину, передбачений ст. 231 КК, є формально-матеріальним: вчинення дій, спрямованих на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей (комерційне шпигунство), є злочином із формальним складом, а незаконне використання відомостей, що становлять комерційну таємницю, є злочином, якщо такими діями спричинено істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності [1, с. 27–28; 2, с. 39–40].

Щодо ст. ст. 176, 177, 229 КК України законодавець не визначає, кому саме має бути завдана матеріальна шкода. У примітках до ст. ст. 176, 229 КК України визначається лише розмір (великий та особливо великий) завданої матеріальної шкоди. Проте в зазначених статтях безпосередньо не визначається ні коло потерпілих, ні критерії визначення матеріальної шкоди. Отже, коло по-

терпілих від злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229, 231, 232 КК України, законодавцем визначено лише у ст. ст. 231 та 232 КК України – це суб'єкти господарської діяльності. Тому під час з'ясування кола потерпілих від злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229 КК України, слід мати на увазі, що наслідки у вигляді матеріальної шкоди від таких діянь локалізуються тільки на майнових правах окремого суб'єкта права інтелектуальної власності або їх груп на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності (зокрема, на об'єкт авторського права, на об'єкт суміжних прав чи об'єкт права промислової власності). Отже, потерпілим у результаті вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229 КК України, є суб'єкт (група суб'єктів) майнових прав інтелектуальної власності на певний об'єкт права інтелектуальної власності. А потерпілим у результаті вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 231, 232 КК, – суб'єкт (група суб'єктів) господарської діяльності, якому (яким) належать відомості, що становлять його (їхню) комерційну таємницю. Так, суб'єктом майнових прав інтелектуальної власності на будь-який із засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг (ст. 229 КК України) та комерційну таємницю (ст. ст. 231, 232 КК України) є юридична особа – суб'єкт господарської діяльності чи фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності.

Таким чином, немайнові права на об'єкти права інтелектуальної власності як належне особі (групі осіб) нематеріальне благо і водночас як один із різновидів цінностей, на які посягає група злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229, 231, 232 КК України, – це особисті немайнові та/або майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності на певний об'єкт (об'єкти) права інтелектуальної власності, необхідні для забезпечення захисту результату творчої праці людини, її моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Специфіка предмета як окремого різновиду об'єкта цих злочинів полягає в тому, що шляхом дії (впливу) на твір (літературний, художній, комп'ютерну програму, компіляцію даних (базу даних) тощо), виконання, фонограму, відеограму, програму (передачу) організації мовлення, винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію, знак для товарів і послуг, фірмове найменування, кваліфіковане зазначення походження товару або комерційну таємницю як об'єкт права інтелектуальної власності особа спричиняє або може заподіяти шкоду праву інтелектуальної власності в цілому. Тому основним критерієм віднесення цих злочинів до цієї групи може бути небезпечність саме для права інтелектуальної власності.

Відповідному стану суспільних відносин як прояву нематеріального блага, що належить суспільству або державі в цілому, властива їх спрямованість на забезпечення створення, гарантування реалізації та охорони зазначеного права інтелектуальної власності як різновиду цінностей. Тому одним із чинників суспільної небезпечності зазначених діянь є те, що вони можуть перешкодити реалізації та охороні особистих немайнових і майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності на будь-який із зазначених об'єктів права інтелектуальної власності та зрештою спричинити чи створити загрозу заподіяння шкоди праву інтелектуальної власності. Така протидія заходам реалізації та охорони права інтелектуальної власності має бути суспільно небезпечною та спрямованою, по-перше, на окремий об'єкт (об'єкти) права інтелектуальної власності, а по-друге, на особисті немайнові та/або майнові права суб'єктів такого права, в іншому разі діяння не буде визнаватись злочинним через малозначність.

З такої позиції виходить і законодавець, вирішуючи питання криміналізації діянь, що посягають на право інтелектуальної власності. Тому виділення зазначеної групи злочинів, що посягають на таке право, видається абсолютно правомірно обґрунтованим, враховуючи таке. По-перше, поняття «об'єкти права інтелектуальної власності» є конвенційним, тобто таким, що має відповідний нормативно-правовий зміст. Так, у Конвенції, що засновує ВОІВ, підписаній у Стокгольмі 14 липня 1967 р і зміненій 2 жовтня 1979 р., об'єктами права інтелектуальної власності називаються всі права, які належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях. Отже, це поняття є загальноновизнаним у міжнародному праві, що дає юридичні підстави не тільки для виділення такої групи злочинів, але й для його використання в кримінально-правовій доктрині. По-друге, наявність зазначеної групи злочинів логічно впливає з чинного законодавства України. Зокрема, ЦК України визначає зміст таких понять як «право інтелектуальної власності» (ст. 418), «об'єкти права інтелектуальної власності» (ст. 420), «особисті немайнові права інтелектуальної власності» (ст. 423) та «майнові права інтелектуальної власності» (ст. 424). А ст. 155 ГК України, визначаючи у ч. 1 зміст поняття «об'єкти права інтелектуальної власності», зазначає, що загальні умови захисту прав інтелектуальної власності на ці об'єкти визначаються нормами ЦК України. По-третє, виділення цього виду злочинів для потреб кримінально-правової доктрини не лише можливе, але й доцільне з точки зору особливої правової сутності, спільних ознак злочинних діянь, які охоплюються поняттям «право інтелектуальної власності». Ці злочини виділяє те, що їх можна об'єднати у відповідну групу

не за формальним розташуванням в Особливій частині КК України залежно від того, у якому розділі розташовані статті про їхню відповідальність, а за цілою низкою спільних обов'язкових ознак об'єкта злочину змістовного характеру. По-четверте, аналіз конкретного змісту юридичних складів злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229 КК України, дає підстави виділити такі їх спільні ознаки:

1) родовим об'єктом є об'єкти права інтелектуальної власності;

2) предметом, як і предметом злочинів, передбачених ст. ст. 231, 232 КК України, є окремі об'єкти права інтелектуальної власності;

3) діяння, що утворюють їхню об'єктивну сторону, є фактично тотожними: умисне порушення права інтелектуальної власності на певні об'єкти права інтелектуальної власності;

4) за особливостями конструкції об'єктивної сторони юридичні склади цих злочинів є матеріальними, оскільки обов'язковою ознакою їх суспільно небезпечних наслідків є матеріальна шкода у великому (особливо великому) розмірі;

5) умисел щодо здійснення порушення права інтелектуальної власності на зазначені об'єкти права інтелектуальної власності;

6) за ч. ч. 1, 2 щодо юридичних складів суб'єкт злочину є загальним, а за ч. 3 – спеціальним (службова особа, яка вчинила таке умисне порушення права з використанням службового становища щодо підлеглої особи).

По-п'яте, специфічною рисою стану відносин, пов'язаних із забезпеченням створення, гарантування реалізації та охорони цього права, є те, що ці заходи на підставі Положення про Державний департамент інтелектуальної власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 997 [4], здійснюються спеціально уповноваженим на це в складі Міністерства освіти і науки органом управління – Державним департаментом інтелектуальної власності. Така діяльність здійснюється ним самостійно або разом з іншими державними органами та громадськими організаціями.

Таким чином, наведена спільність родового об'єкта злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229, 231 та 232 КК України, дає підстави для об'єднання їх у межах Особливої частини КК в окрему групу злочинів, яку можна було б виділити в окремий розділ під назвою «Злочини, що посягають на об'єкти права інтелектуальної власності».

Література

1. Андрушко П.П. Злочини, що посягають на право інтелектуальної власності (статті 176, 177, 229, 231 та 232 КК України) / П.П. Андрушко // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2003. – № 9. – С. 17–67.
2. Андрушко П.П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні / П.П. Андрушко. – К. : ФОРУМ, 2004. – 162 с.

3. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / П.С. Матишевський. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.

4. Положення про Державний департамент інтелектуальної власності, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 997 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 25. – Ст. 1060.

Анотація

Литвин І. І. Кримінально-правова характеристика об'єктів злочинів у сфері права інтелектуальної власності. – Стаття.

У статті подано кримінально-правову характеристику об'єктів злочинів у сфері права інтелектуальної власності. Охарактеризовано об'єкти права інтелектуальної власності, зокрема: об'єкти авторського та суміжних прав; об'єкти промислової власності; об'єкти засобів індивідуалізації учасників господарського обороту товарів і послуг. Визначено види злочинів, які законодавець відніс до злочинів у сфері права інтелектуальної власності, надано кримінально-правову характеристику їх об'єктам. Приділено увагу потерпілим від цієї категорії злочинів. Визначено предмет злочинів у сфері права інтелектуальної власності.

Ключові слова: господарський оборот, об'єкт злочинів у сфері права інтелектуальної власності, кримінально-правова охорона об'єктів у сфері права інтелектуальної власності.

Аннотация

Литвин И. И. Уголовно-правовая характеристика объектов преступлений в сфере интеллектуальной собственности. – Статья.

В статье дана уголовно-правовая характеристика объектов преступлений в сфере интеллектуальной собственности. Охарактеризованы объекты права ин-

теллектуальной собственности, в частности: объекты авторского права и смежных прав; объекты промышленной собственности; объекты средств индивидуализации участников хозяйственного оборота товаров и услуг. Определены виды преступлений, которые законодатель отнес к преступлениям в сфере права интеллектуальной собственности, дана уголовно-правовая характеристика их объектов. Уделено внимание пострадавшим от этой категории преступлений. Определен предмет преступлений в сфере права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: хозяйственный оборот, объект преступлений в сфере права интеллектуальной собственности, уголовно-правовая охрана объектов в сфере права интеллектуальной собственности.

Summary

Litvin I. I. Criminal characteristics of crimes objects in the sphere of intellectual property law. – Article.

Criminal characteristics of objects of crimes in the sphere of intellectual property law are analyzed in the article. Objects of intellectual property law such as objects of copyright and related rights, objects of industrial property rights, objects of means of differentiating the participants in the economic turnover of goods and services are characterized. The types of crimes, which the legislator has classified to the crimes in the sphere of intellectual property law are defined. Criminal characteristics of these objects are given. It is also paid attention to the victims of this crime category. The subject of crime in the sphere of intellectual property law is defined.

Key words: economic turnover, object of the crime in the sphere of intellectual property law, legal protection of objects of the crime in the sphere of intellectual property law.